

Bilaga 11:6 till kommunstyrelsens protokoll den 27 maj 2003, § 18

PM 2003 RVII (Dnr 325-3189/2002)

Riktlinjer för handläggning och dokumentation för vårdnad, boende, umgänge och namn

Borgarrådsberedningen föreslår kommunstyrelsen besluta följande

Förslaget till riktlinjer för handläggning och dokumentation för vårdnad, boende, umgänge och namn godkännes i enlighet med vad borgarrådet anför.

Föredragande borgarrådet Margareta Olofsson anför följande.

Bakgrund

Kommunstyrelsen antog 29 oktober 1997 reviderade riktlinjer för handläggning av familjerättsliga ärenden. I dessa ingick anvisningar gällande faderskaps-, adoptions-, vårdnads- och umgängesfrågor. Med hänsyn till stadsdelsnämndernas organisation och ärendefördelning har staden påbörjat arbetet med att separera de olika ämnesområdena. Kommunstyrelsen antog 17 oktober 2001 reviderade riktlinjer för adoption. Utvecklingen mot en alltmer decentraliserad familjerättsverksamhet har också gjort det nödvändigt för staden att ha gemensamma riktlinjer.

Socialtjänstnämnden har till kommunstyrelsen överlämnat ett förslag till reviderade riktlinjer gällande vårdnads-, boende-, umgänges- och namnärenden enligt Föräldrabalken (FB), *bilaga*. I det nya förslaget förstärks kraven på barnperspektiv och samtal med barn i enlighet med de lagändringar som tillkommit under senare år.

Ärendets beredning

Ärendet har remitterats till stadsledningskontoret.

Stadsledningskontoret föreslår att socialtjänstnämndens förslag till riktlinjer godkännes. Man anser dock inte att riktlinjerna skall fastställa att familjerättssekreterare skall erbjudas regelbunden och kvalificerad handledning, eftersom det skall förutsättas att varje stadsdelsnämnd fastställer vilka kompetenskrav som skall ställas på personalen.

Mina synpunkter

Ärenden som rör vårdnad, boende, umgänge och namn handlar oftast om familjer i mycket känsliga situationer. Det är därför mycket viktigt att stadens insatser inom detta område har en väl genomarbetad struktur. Den översyn som föregått framtagandet av nya riktlinjer har visat att synsätt och handlägningsrutiner utvecklats olika i staden. De nya riktlinjerna tar fasta på detta och möjliggör ett mer enhetligt arbete. Riktlinjerna anger de kompetenskrav staden ställer på de medarbetare som har att utreda frågor om vårdnad, boende och umgänge. Det är viktigt att stadsdelsnämnderna på flera olika sätt stärker och utvecklar kompetensen hos socialsekreterarna och därmed också kvaliteten

på de utredningar som görs. Jag instämmer därför i stadsledningskontorets synpunkt att rätten till handledning inte särskilt skall anges i riktlinjerna.

Det är mycket glädjande att barnperspektivet lyfts in i de nya riktlinjerna. Den bärande principen är att barnets bästa skall vara utgångspunkt vid avgörande av alla frågor som rör vårdnad, boende, umgänge och namn. Denna princip är därmed överordnad andra principer, som exempelvis fördelarna med gemensam vårdnad. En aspekt saknas i förslaget till riktlinjer, hur staden hanterar dessa frågor i familjer där våld förekommit. Arbetet med att hitta en strategi för detta pågår inom ramen för socialtjänstnämndens verksamhet.

Socialtjänsten har inte rätt att framtvinga enskilda samtal med barn om detta inte medges av vårdnadshavaren. Alla barn har dock rätt att komma till tals och i de fall barn själva tar kontakt med socialtjänsten måste möjligheten att genomföra ett samtal utan vårdnadshavarens godkännande kunna finnas.

För tydlighetens skull kan tillfogas att det alltid är stadsdelsnämnderna som ansvarar för alla beslut i enskilda ärenden som rör barn. I de delar av riktlinjerna som behandlar sådana ärenden och där "socialnämnden" nämns som ansvarig avses alltså stadsdelsnämnderna.

Jag föreslår kommunstyrelsen besluta följande

Förslaget till riktlinjer för handläggning och dokumentation för vårdnad, boende, umgänge och namn godkännes med vad borgarrådet anför.

Stockholm den 15 maj 2003

MARGARETA OLOFSSON

Borgarrådsberedningen tillstyrker föredragande borgarrådets förslag.

ÄRENDET

Socialtjänstnämnden har till kommunstyrelsen överlämnat ett förslag till reviderade riktlinjer gällande vårdnads-, boende, umgänges- och namnären den enligt Föräldrabalken (FB). I det nya förslaget förstärks kraven på barnperspektiv och samtal med barn i enlighet med de lagändringar som tillkommit under senare år.

Socialtjänstnämnden beslutade den 22 oktober 2002 att

1. godkänna förslaget till reviderade riktlinjer för socialtjänstens handläggning av ärenden om vårdnad, boende, umgänge och namn
2. enligt tillägg från tjänstgörande ordföranden Catharina Tarras-Wahlberg m.fl. (s) och ledamöterna Iris Birath m.fl. (v), ge förvaltningen i uppdrag att utarbeta riktlinjer för vårdnad, boende och umgänge när våld förekommer i familjen eller mellan föräldrarna
3. föreslå kommunstyrelsen att anta förslaget att gälla för socialtjänsten i staden.

Ersättnyttrande gjordes av *Jamie Bolling* (mp) enligt följande.

Om jag deltagit i beslutet hade jag anslutit mig till det tilläggsförslag som lämnades av tjänstgörande ordföranden Catharina Tarras-Wahlberg m.fl. (s) och ledamöterna Iris Birath m.fl. (v).

Socialtjänstförvaltningens tjänsteutlåtande från den 30 september 2002 har i huvudsak följande lydelse.

Ärendets beredning

Ärendet har beretts vid Socialtjänstförvaltningens stab i samråd med juridiska avdelningens Social- och skoljuridiska enhet vid Stadsledningskontoret. Förslaget till riktlinjer har utarbetats tillsammans med en särskilt tillkallad arbetsgrupp med företrädare för stadsdelsförvaltningarnas familjerättssekreterare. Förslaget har därefter remitterats till samtliga stadsdelsförvaltningar. De synpunkter som kommit in har inarbetats i föreliggande förslag. Stockholms tingsrätt har också framfört önskemål som inarbetats i förslaget.

Bakgrund

Kommunstyrelsen antog 1997-10-29 reviderade riktlinjer för handläggning av familjerättsliga ärenden. I dessa ingick anvisningar gällande faderskaps-, adoptions-, vårdnads- och umgängesfrågor. Inför revidering av dessa har de olika ämnesområden som ingår separerats. Med hänsyn till stadsdelsförvaltningarnas organisation och ärendefördelning har det visat sig mer ändamålsenligt att ha olika riktlinjer för de tre verksamhetsområdena. Kommunstyrelsen antog 2001-10-17 reviderade riktlinjer för adoption. Den översyn som nu genomförts gäller vårdnads-, boende-, umgänges- och namnären den enligt Föräldrabalken (FB).

Regeringen uppdrog i juni 2002 åt en parlamentarisk kommitté att utvärdera 1998 års reform om vårdnad, boende och umgänge. Utvärderingen ska omfatta hur socialnämnderna har klarat av sina nya arbetsuppgifter vad reformen inneburit för strävandena att föra bort vårdnadsfrågor från domstolarna och underlätta för föräldrar att i så stor utsträckning som möjligt komma överens och hur de nya reglerna om gemensam vårdnad och boende tillämpas och vilka följder reformen i denna del fått. Kommittédirektiven omfattar även utredning av de problem som uppmärksammats i ärenden där barnet misstänks vara utsatt för våld eller andra övergrepp inom familjen samt då våld mellan vuxna i familjen förekommer.

Förvaltningens förslag

Sedan familjerättsverksamhetens decentralisering 1997 har många nya handläggare tillkommit och gemensamma riktlinjer för staden blivit alltmer nödvändiga för att upprätthålla likvärdig service gentemot medborgarna. Den översyn som nu slutförts har visat att synsätt och handläggningsrutiner delvis utvecklats olika i staden. De nya riktlinjerna tar fasta på detta och anger punktlighetsmål och rutiner för handläggningen av ärenden. Dessutom förstärks kraven på barnperspektiv och samtal med barn i enlighet med det lagändringar som tillkommit under senare år. Utbildning av samtliga familjerättssekreterare och deras arbetsledare kommer att genomföras under hösten 2002 under förutsättning att kommunstyrelsen antar föreliggande förslag till reviderade riktlinjer.

REMISSER

Ärendet har remitterats till stadsledningskontoret.

Stadsledningskontorets tjänsteutlåtande daterat den 19 mars 2003 är i huvudsak av följande lydelse.

Bakgrund

Kommunstyrelsen antog 29 oktober 1997 reviderade riktlinjer för handläggning av familjerättsliga ärenden. I dessa ingick anvisningar gällande faderskaps-, adoptions-, vårdnads- och umgängesfrågor. Med hänsyn till stadsdelsnämndernas organisation och ärendefördelning har staden påbörjat arbetet med att separera de olika ämnesområdena eftersom det är mer ändamålsenligt att ha olika riktlinjer för de tre verksamhetsområdena. Kommunstyrelsen antog 17 oktober 2001 reviderade riktlinjer för adoption. Föreliggande förslag till reviderade riktlinjer gäller vårdads-, boende, umgänges- och namnärenden enligt Föräldrabalken (FB).

Stadsledningskontorets synpunkter

Stadsledningskontoret föreslår att socialtjänstnämndens förslag till reviderade riktlinjer tillstyrks. Riktlinjerna strävar efter likhet över staden när det gäller handläggningsrutiner. Riktlinjerna fastslår även vissa punktlighetsmål som skall gälla för hela staden. Exempel på sådana punktlighetsmål är att handläggare skall utses samma dag vid begäran från domstol om upplysning i ärendet och vid begäran om utredning inom en vecka.

Av de ursprungliga riktlinjerna kvarstår faderskapsfrågorna. Dessa är för närvarande inte aktuella för revidering.

Stadsledningskontoret anser inte att riktlinjerna skall fastställa att familjerättssekreterare skall erbjudas regelbunden och kvalificerad handledning. Det skall förutsättas att det är upp till varje stadsdelsnämnd att fastställa vilka kompetenskrav som skall ställas på personalen samt dess vidareutbildning för att uppnå en hög professionalitet inom de olika verksamhetsområdena.

Vårdnad, boende, umgänge och namn

Riktlinjer för handläggning av enskilda ärenden enligt Föräldrabalken,
Namnlagen mm

Riktlinjerna antagna av kommunstyrelsen i Stockholm 2002-

Innehållsförteckning

1 BARNETS BÄSTA I FOKUS	8
2 BARNETS STÄLLNING	8
3 BARNES RÄTT ATT KOMMA TILL TALS	8
4 STADSDELSNÄMNDENS ANSVAR	9
LAGREGLERADE UPPGIFTER	9
VILKEN STADSDELSNÄMND HAR ANSVARET?	9
SKYNDSAM HANDLÄGGNING	9
DELEGATION	10
5 VÅRDNAD – VAD ÄR DET?	10
DEFINITIONER	10
VEM HAR VÅRDNADEN?	10
NÄR FÖRÄLDRARNA ÄR GIFTA	10
NÄR FÖRÄLDRARNA ÄR OGIFTA	10
NÄR FÖRÄLDRARNA SKILJER SIG ELLER SEPARERAR EFTER ATT HA SAMMANBOTT	11
VÅRDNADSHAVARENS UPPGIFTER	11
6 BOENDE	11
7 UMGÄNGE	12
BARNETS RÄTT TILL UMGÄNGE MED BÅDA FÖRÄLDRARNA	12
BARNETS RÄTT TILL UMGÄNGE MED ANDRA PERSONER	12
NÄR FÖRÄLDRARNA ÄR OENSE	12
ÖVERVAKAT UMGÄNGE	13
BEGRÄNSNING AV UMGÄNGET VID VÅRD ENLIGT LVU	13
8 UPPLYSNING TILL DOMSTOL (6 KAP 19, 20 §§ FB)	13
9 SAMARBETSSAMTAL	14
DEFINITION	14
ALLMÄNT	14
SAMARBETSSAMTAL PÅ INITIATIV AV FÖRÄLDRARNA	14
SAMARBETSSAMTAL PÅ UPPDRAG FRÅN DOMSTOL	14
SAMTALEN	14
10 AVTAL OM VÅRDNAD, BOENDE OCH UMGÄNGE	15
ALLMÄNT OM AVTAL	15
SÄRSKILT OM AVTAL OM VÅRDNAD	16
SÄRSKILT OM AVTAL OM BARNES BOENDE	16
SÄRSKILT OM AVTAL OM UMGÄNGE	17
11 UTREDNING AV VÅRDNAD, BOENDE OCH UMGÄNGE	17
BEHÖRIG STADSDELSNÄMND	17
DOMSTOLENS DIREKTIV FÖR UTREDNINGEN	17
UTREDNINGENS OMFATTNING	18
BARNET I UTREDNINGEN	18
SAMTAL MED BARNET	19
HANDLÄGGNINGSRUTINER	19
DOKUMENTATION AV UTREDNINGEN	20
12 ÄNDRING/ÖVERFLYTTNING AV VÅRDNAD	20
A. VÄCKA TALAN I ALLMÄN DOMSTOL OM VÅRDNADSÖVERFLYTTNING	20
B. ÄNMÅLA BEHOV AV SÄRSKILT FÖRORDNAD VÅRDNADSHAVARE I ALLMÄN DOMSTOL,	
NÄR BARNETS VÅRDNADSHAVARE AVLIDER	21
HANDLÄGGNINGSRUTINER VID VÅRDNADSÖVERFLYTTNING	22
EKONOMISKA KONSEKVENSER AV VÅRDNADSÖVERFLYTTNING	22
13 VERKSTÄLLIGHET	23
VERKSTÄLLIGHET AV DOMSTOLS BESLUT OCH AV AVTAL	23
14 NAMNFRÅGOR	23

FÖRNAMN	23
EFTERNAMN	24
MELLANNAMN	24
15 RÄTTSSKYDD OCH RÄTTSHJÄLP	24
REFERENSLITTERATUR	25
BILAGA 1 SAMARBETSSAMTAL	26

Dessa riktlinjer baseras huvudsakligen på Föräldrabalken (FB) men berör även socialtjänst-lagen (SoL), socialtjänstförordningen (SoF), lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) och Namnlagen.

Övriga riktlinjer som gäller i Stockholms stad och som har relevans även för handläggning av ärenden som rör vårdnad, boende och umgänge är

- ? Handläggning och dokumentation i barn- och ungdomsärenden
- ? Familjevård för barn och ungdom
- ? Riktlinjer för kontaktverksamheten
- ? Handläggning och dokumentation i enskilda ärenden inom socialtjänsten
- ? Handläggning i adoptionsärenden

www.sot.stockholm Stadens socialtjänst, riktlinjer)

1 Barnets bästa i fokus

Enligt FN:s barnkonvention ska barnets bästa sättas i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn (artikel 3). Vidare har barn så långt det är möjligt rätt att få vetskap om sina föräldrar och få sin omvårdnad av dem (artikel 7). Föräldrar har huvudansvaret för barns uppfostran och utveckling (artikel 18).

Barnets bästa ska vara utgångspunkt vid avgörande av alla frågor som rör vårdnad, boende och umgänge. Vid bedömning av vad som är bäst för barnet ska avseende särskilt fästas vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Såväl kortsiktiga som långsiktiga konsekvenser för barnet ska beaktas och hänsyn tas till allt som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande och utveckling. Domstolen och socialnämnden ska uppmärksamma risken för att barnet utsätts för övergrepp, olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa (6 kap 2 a § FB).

Barns rättigheter har förstärkts i svensk lagstiftning (t ex 1 kap. 2 § SoL). Tolkningen av begreppet *barnets bästa* kan dock vara komplicerad, särskilt i ärenden då föräldrar befinner sig i en allvarlig konflikt. Socialtjänsten har ett särskilt ansvar för att den som utsatts för brott och dennes anhöriga får stöd och hjälp (5 kap 11 § SoL). I ärenden om vårdnad och umgänge kan svårigheter uppstå att balansera principen om barnets bästa mot fördelarna med gemensam vårdnad och barnets rätt till kontakt med båda föräldrarna. Misstankar om förekomst av barnmisshandel eller annat familjevåld måste därför utredas noggrant och resultatet vägas in i socialtjänstens ställningstaganden i vårdnads- och umgängesfrågor.

2 Barnets ställning

Alla underåriga, det vill säga barn under 18 år, företräds i mål och ärenden av sin/sina vårdnadshavare. I mål och ärenden om vårdnad, boende och umgänge är båda föräldrarna parter oavsett vårdnadsform. Det är därför nödvändigt att stadsdelsförvaltningen regelmässigt vid utredning och beslut försäkras sig om vem som är vårdnadshavare. Den uppgiften finns i de domar och protokoll som tingsrätten bifogar uppdraget till nämnden. I annat fall kan uppgiften hämtas från den lokala skattemyndigheten, från dataregister (SPAR) eller i förekommande fall från stadsdelsförvaltningens register. Observera att intermistiska beslut om vårdnadshavare gäller även om de inte hunnit registreras hos skattemyndigheten.

För barn som kommer till Sverige utan vårdnadshavare ska, om vårdnadshavaren inte kan nås, regelmässigt och snarast efter ankomsten förordnas *god man*. Stadsdelsförvaltningen vänder sig till överförmyndarnämnden i Stockholm vid behov av god man.

3 Barns rätt att komma till tals

Artikel 12 i Barnkonventionen har kommit till uttryck i svensk lag. I 6 kap 19 § FB stadgas att den som gör en utredning ska söka klarlägga barnets inställning och redovisa den för domstolen.

I SoL anges i 3 kap 5 § att när en åtgärd rör ett barn ska barnets inställning så långt det är möjligt klarläggas. Hänsyn ska tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad (6 kap 2 b § FB). Någon åldersgräns är inte fastlagd.

I mål eller ärende som rör vårdnad, boende, umgänge eller namn ska barnet komma till tals och få tillfälle att delge handläggaren sina synpunkter om det inte är olämpligt. Det barnet säger ska vägas samman med annat material om barnets utveckling, eventuella utvecklingsavvikelser, anknytning, hälsa och allmäntillstånd som inhämtas genom handläggarens egna observationer, samtal med förskola och hembesök. Samtalsmetoderna får när det gäller de allra minsta barnen anpassas efter utveckling och ålder, t ex genom användande av bilder och dockor. Inför beslut om vårdnad, boende och umgänge och föräldrarna är oense är det viktigt att klargöra både för dem och barnet att beslutet inte ligger hos barnet. Samtal med barn kan inte genomföras utan vårdnadshavarens godkännande. Av stadsdelsnämndens dokumentation ska i förekommande fall framgå skälen till varför samtal med barnet inte ägt rum – t.ex. att vårdnadshavaren inte samtyckt.

Ett avsnitt om samtal med barn återfinns även under huvudrubriken *Utredning av vårdnad, boende och umgänge, nedan*.

4 Stadsdelsnämndens ansvar

Lagreglerade uppgifter

Stadsdelsnämnden har skyldighet att på begäran lämna upplysningar och beslutsunderlag/utredningar till tingsrätten (6 kap, 19, 20 §§ FB). Stadsdelsnämnden är även skyldig att erbjuda samarbetsamtal under sakkunnig ledning (5 kap 3 § SoL och 6 kap 18 § FB). Ytterligare en uppgift för nämnden är att bistå föräldrar att upprätta avtal om vårdnad, boende och umgänge och pröva avtalen (6 kap 17 § a FB).

Till nämndens skyldigheter hör att tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan ett mål eller ärende om vårdnad, boende, umgänge, har avgjorts (5 kap 1 § SoL). Det kan ske i form av rådgivning, föräldrautbildning, tillhandahållande av mötesplatser för barn och föräldrar vid umgänge mm.

Om nämnden får veta att någon åtgärd behöver vidtas i fråga om vårdnad eller förmynderskap för ett barn ska nämnden göra framställning eller ansökan om det hos den domstol till vilken ärendet hör (5 kap 2 § Socialtjänstförordningen, SoF).

Vilken stadsdelsnämnd har ansvaret?

Stadsdelsnämnden i den stadsdel där barnet är folkbokfört har alltid huvudansvaret för de uppdrag domstol ger i mål och ärenden enligt FB. I de fall föräldrarna bor i olika stadsdelar kan tingsrätten begära upplysning/yttrande från båda. Den sekretess som råder mellan stadsdelsnämnderna och mellan kommuner kan brytas endast genom parternas samtycke. Samråd och samordning med annan stadsdelsnämnd/kommun i ärendet kan därför endast ske om parterna samtyckt till det. Det faktum att tingsrätten uppmanat stadsdelsnämnder att samråda bryter inte sekretessen mellan stadsdelsnämnderna. Detsamma gäller om en av föräldrarna är folkbokförd i annan kommun.

Om det visar sig att begäran om upplysningar kommit till fel stadsdelsnämnd ska stadsdelsnämnden omgående och helst samma dag meddela domstolen samt vidareända remissen till den stadsdelsnämnd som ska svara för ärendet.

Skyndsam handläggning

En begäran om upplysning eller utredning från tingsrätten ska hanteras med största skyndsamhet dels med tanke på att barnets väntetid inte i onödan ska förlängas, dels för att den tid tingsrätten ger nämnden är kort. Vid begäran om upplysning ska hanläggare utses samma dag som begäran inkommer. Vid begäran om utredning ska utredare utses inom en vecka från det att begäran inkom. Det ligger i arbetsledares ansvar att se till att det finns lokala rutiner som garanterar dessa tidsgränser.

Professionellt bemötande i konfliktfyllda ärenden

På samma sätt som vid sociala barn- och ungdomsutredningar kan det röra sig om intresse- och lojalitetskonflikter, dels mellan myndighet och familj, dels mellan barn och vuxna och i ärenden enligt FB framför allt mellan de båda föräldrarna. Utredarens uppgift är att i interaktion med barnet och föräldrarna söka utröna barnets behov. Utredaren kan få svårigheter att hantera både barn- och vuxenperspektiven.

Följande förutsättningar gäller för handläggning av familjerättsliga ärenden.

1. Utredningar i enskilda ärenden som rör vårdnad, boende och umgänge handläggs av särskilda socialsekreterare - familjerättssekreterare. Dessa ska ha erfarenhet av och kompetens i social- och familjerätt, utvecklingspsykologi, bedömning av barns behov och föräldrars omsorgsförmåga, konfliktlösning och samarbete.
2. I komplicerade utredningar ska huvud- och medhandläggare utses. En sådan modell minskar riskerna för brott mot den enskildes integritet och rättssäkerhet samt ökar förutsättningarna för hög kvalitet i det professionella bemötandet.
3. Familjerättssekreterare ska erbjudas regelbunden, kvalificerad handledning.

Delegation

Varje stadsdelsnämnd har sin fastställda delegationsordning. Beslut om utseende av handläggare samt godkännande av avtal om vårdnad, boende och umgänge ska ske utan dröjsmål. Delegation av dessa beslut bör ges till tjänstman med särskild familjerättskompetens.

5 Vårdnad – vad är det?

Definitioner

Med *vårdnad* avses det juridiska ansvaret, som ska särskiljas från begreppet *vård*, som innebär den faktiska vården om barnet. Barn ska stå under någons vårdnad. Vårdnaden upphör när barnet fyllt 18 år eller tidigare om det dessförinnan ingår äktenskap. Den som är vårdnadshavare är i allmänhet också förmyndare. Den som har vårdnaden om ett barn kan ha överlämnat den faktiska vården om barnet till någon annan, t ex familjehem.

Barnets rätt till omvårdnad innefattar tillgodoseende av såväl materiella som psykologiska och sociala behov. Hänsyn ska tas till ett barns individuella egenskaper och särdrag. Barn har med stigande ålder rätt till ett starkare integritetsskydd och ett mer omfattande inflytande.

Vem har vårdnaden?

Oftast är barnets båda föräldrar vårdnadshavare, gemensam vårdnad. Huvudprincipen är att gemensam vårdnad normalt är till barnets bästa då den understryker båda föräldrarnas delaktighet och ansvar. En förälder kan ensam ha vårdnaden.

När föräldrarna är gifta

Barnet står från födelsen under vårdnad av båda föräldrarna, om dessa är gifta med varandra (FB 6 kap 3 §).

När föräldrarna är ogifta

Om föräldrarna är ogifta står barnet från födelsen under vårdnad av modern ensam (6 kap 3 § FB). Vårdnaden kan bli gemensam på olika sätt.

Om föräldrarna senare ingår äktenskap med varandra får de gemensamt vårdnaden från den tidpunkt äktenskapet ingicks.

Ogifta föräldrar kan få gemensam vårdnad registrerad genom en anmälan till socialnämnden (6 kap 4 § FB) i samband med att nämnden ska godkänna en

faderskapsbekaftelse. För anmälan i samband med faderskapsbekaftelse krävs inte svenskt medborgarskap. Anmälan skrivs på samma blankett som faderskapsbekaftelsen.

Om anmälan inte görs samtidigt med faderskapsbekaftelse, kan den göras till lokala skattemyndigheten. För att en anmälan ska kunna göras måste faderskapet vara fastställt, föräldrarna och barnet vara svenska medborgare och vårdnadsfrågan inte tidigare ha varit prövad i domstol. Anmälningsblankett finns hos lokala skattemyndigheten och försäkringskassan.

Om någon av nämnda förutsättningar inte är uppfyllda ska eventuell framställan om gemensam vårdnad göras hos tingsrätten, eller genom avtal som godkänts av stadsdelsnämnden (se nedan).

När föräldrarna skiljer sig eller separerar efter att ha sammanbott

Föräldrar fortsätter automatiskt att efter en skilsmässa (äktenskapsskillnadsdom) ha gemensam vårdnad om sina barn, om inte annat yrkas (6 kap 3 § FB) och förutsatt att domstolen inte finner gemensam vårdnad uppenbart oförenlig med barnets bästa (6 kap 5 § FB). Domstolen erinrar i skilsmässodomen om att vårdnaden alltså är gemensam.

Även föräldrar som sammanbott fortsätter att ha gemensam vårdnad efter en separation, om de tidigare haft gemensam vårdnad.

Vårdnadshavarens uppgifter

En vårdnadshavare har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter (6 kap 11 § FB). Den ska se till att barnet får omvårdnad, trygghet och en god fostran och behandlas med aktning för sin person och egenart och att barnet inte utsätts för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling (6 kap 1 § FB).

Vårdnadshavarens befogenheter och skyldigheter regleras huvudsakligen i 6 kap FB

- ? ansvara för barnets personliga förhållanden
- ? ansvara för att barnets individuella behov blir tillgodosedda
- ? besluta i frågor som rör barnets personliga angelägenheter med hänsyn till barnets ålder, utveckling och mognad (6 kap 2, 11 §§ FB)
- ? tillse att barnet får den tillsyn som behövs med hänsyn till dess ålder, utveckling och övriga omständigheter (6 kap 2 § FB)
- ? bevaka att barnet får tillfredsställande försörjning och utbildning (6 kap 2 § FB).
- ? lämna erforderliga upplysningar till den förälder som inte har vårdnaden
- ? aktivt medverka till att barnet får sin rätt till umgänge med den andra föräldern eller annan tillgodosedd
- ? vid gemensam vårdnad samarbeta med den andra vårdnadshavaren och tillsammans med honom/henne fatta gemensamma beslut med barnets bästa för ögonen

6 Boende

Om föräldrar har gemensam vårdnad, men inte sammanbor, måste de komma överens om hos vem av dem barnet huvudsakligen ska bo. Därvid ska de utgå ifrån vilken lösning av boendefrågan som bäst motsvarar barnets behov. Är de inte överens kan tingsrätten utifrån barnets bästa avgöra boendet.

Ett barn kan endast vara folkbokfört på ett ställe. Är en förälder ensam vårdnadshavare ska barnet vara folkbokfört hos denne, i andra fall hos den förälder där det huvudsakligen bor. Lokala skattemyndigheten fattar självständigt beslut i dessa frågor.

Med *växelsvis boende* menas att ett barn kan bo längre perioder hos den förälder som det inte är folkbokfört hos. Det kan ge barnet möjlighet att ha nära kontakt med båda föräldrarna i vardagen. Gränserna mellan växelsvis boende och umgänge kan vara flytande, men vanligt är att

barnet bor ungefär halva tiden hos vardera föräldern. Försäkringskassans bedömning vid exempelvis beräkning av underhållsstöd är att om barnet bor minst 1/3 av tiden hos ena föräldern betraktas det som växelvis boende. Ett sådant arrangemang förutsätter flexibilitet hos föräldrarna och att de har förtroende för varandras förmåga och att de kan samarbeta. En annan förutsättning är att föräldrarna har förmåga att iaktta särskild försiktighet när det gäller de minsta barnen, som inte har sådan mognad att de kan ha två hem. Växelvis boende kräver praktiska arrangemang såsom geografisk närhet mellan föräldrarna, så att barnet har möjligheter att vara i *en förskola/skola* och att upprätthålla sitt eget nätverk.

7 Umgänge

Barnets rätt till umgänge med båda föräldrarna

Barn har behov av och rätt till båda sina föräldrar och föräldrarna har gemensamt ansvar för barnet. Detta synsätt uttrycks särskilt i FN:s barnkonvention.

FB:s bestämmelser utgår entydigt från barnets rätt till kontakt med båda föräldrarna. Föräldrarna har ett gemensamt ansvar för att barnets umgänge med den förälder det inte bor tillsammans med så långt möjligt tillgodoses (6 kap 15, 15 a §§ FB).

Umgängesrätten ska utgå från barnets behov och inte från föräldrarnas rätt. Det ankommer på vårdnadshavaren att uppmuntra barnet att träffa den andre föräldern och i takt med barnets mognad ta allt större hänsyn till barnets egen inställning i umgängesfrågan.

Domstolen ser allvarligt på åtgärder från vårdnadshavarens sida som syftar till att omintetgöra eller försvåra för barnet att träffa den andra föräldern. Om en förälder konsekvent vidtar åtgärder med åsidosättande av barnets intresse av kontakt med den andra föräldern kan hans/hennes lämplighet som vårdnadshavare omprövas av domstol på begäran av part. Även vid val av vårdnadshavare bör umgängets betydelse beaktas. Om vårdnadshavare motsätter sig umgänge kan den andra föräldern väcka talan vid domstol (6 kap 15 § FB).

Barnets rätt till umgänge med andra personer

Det är i första hand barnets vårdnadshavare som har ansvaret för att barnets umgängesbehov blir tillgodosett (6 kap 15 § tredje stycket FB). Barn har rätt till umgänge med andra personer, som står barnet särskilt nära. Det kan gälla far- och morföräldrar, någon annan nära släkting eller tidigare familjehemsförälder.

När vårdnadshavaren inte uppfyller sitt ansvar kan umgängesfrågan prövas i domstol och det är endast socialnämnden som har rätt att väcka talan (6 kap 15 a § FB). Uppgiften att besluta om en sådan talan kan inte delegeras (10 kap 5 § SoL). Socialnämnden får göra en utredning och bedöma om det är till fördel för barnet att föra talan vid domstol. Ett beslut av socialnämnden att inte föra talan kan inte överklagas. Sökande, t.ex. far- eller morföräldrar, blir vid ett sådant ärende att betrakta som parter och har rätt att få del av utredningen och rätt att närvara vid nämndsammanträdet.

När föräldrarna är oense

Utövande av umgänge vållar ibland praktiska problem. Problemet kan orsakas av att vårdnadshavaren försvårar umgänget. Problemen kan också ha sin grund i att barnet inte vill träffa den andre föräldern, att denne visar ointresse eller att umgänge bedöms vara till men för barnet. Socialtjänsten i den stadsdel där barnet är folkbokfört har i dessa fall en skyldighet att bistå barnet och föräldrarna.

Olika vägar finns till en samförståndslösning, t ex

- ? information och rådgivning
- ? strukturerade samarbetsamtal – se nedan
- ? bistånd i form av förordnande av kontaktperson (3 kap 6 §)
- ? förmedling av kontakt med annan instans, t.ex. familjerådgivning, psykisk barn- och ungdomsvård (BUP)

Föräldrarna kan, om tvisten inte kan lösas enligt ovan, vända sig till domstol för att få umgängesfrågan prövad.

Övervakat umgänge

Tingsrätten kan besluta om umgänge i närvaro av tredje person. Stadsdelsnämnden ska utgå från att tingsrätten har grundat sitt beslut på vad som är bäst för barnet. Stadsdelsnämnden förutsätts utse lämplig person och finansiera insatsen. För att besluten ska bli utformade så att det är praktiskt möjligt att verkställa dem är samarbete mellan tingsrätten och stadsdelsförvaltningarna nödvändigt. Stockholms tingsrätt har förteckning över samarbetspersoner vid alla stadsdelar. (Se även Riktlinjer för socialtjänstens kontaktverksamhet.)

Begränsning av umgänget vid vård enligt LVU

Socialnämnden får om det är nödvändigt med hänsyn till ändamålet med vård enligt LVU besluta om begränsningar rörande umgänget – 14 § LVU. Det kan handla om allt från att helt begränsa umgänget till omfattningen av umgänget, val av plats för umgänge och om umgänget ska ske i närvaro av tredje person. Socialnämnden ska överväga var tredje månad om den beslutande begränsningen i umgänget fortfarande behövs.

8 Upplysning till domstol (6 kap 19, 20 §§ FB)

Innan domstol avgör ett mål eller ärende om vårdnad, boende eller umgänge ska socialnämnden ges tillfälle att lämna upplysningar.

Om stadsdelsnämnden har tillgång till material som kan vara av betydelse för domstolens huvudförhandling i målet är nämnden skyldig att upplysa domstolen om innehållet i detta (6 kap 19 § FB).

Domstolen kan också inför ett interimistiskt beslut inhämta upplysningar från nämnden i vårdnads-, boende- och umgängesrättsutredningar (6 kap 20 § FB).

Om domstolens begäran rör *upplysning enligt 19 §* ska förvaltningen endast redovisa redan befintligt material som kan vara relevant vid bedömningen av barnets bästa. Om material saknas om parterna behöver förvaltningen inte meddela domstolen. Remissen registreras dock i nämndens diarium och remisshandlingen förvaras på sätt som föreskrivs i nämndens dokumenthanteringsplan. Om stadsdelsnämnden överlämnar material till domstolen ska ärendet registreras och dokumenteras i paraplysystemet som utredning enligt 11 kap 1 § SoL. Föräldrarna informeras om att upplysningar lämnats till domstolen och får en kopia av materialet.

Domstolens begäran om *upplysning enligt 20 §* ska alltid föranleda utredning enligt 11 kap 1 § SoL, dock inte av någon stor omfattning. Vad det i första hand blir fråga om är att utredaren kontrollerar uppgifter ur tillgängliga myndighetsregister, vid behov även utdrag ur belastnings- och misstankeregister. Barnet har i dessa mål inget eget juridiskt ombud. Med hänvisning till barns förstärkta rätt att komma till tals ska utredaren samtala med barnet, om det är lämpligt. Det gäller i första hand äldre barn. Det kan också finnas skäl att utredaren inhämtar uppgifter från någon person som har god inblick i barnets förhållanden, i första hand förskole- eller skolpersonal. Domstolen förväntar sig inte att utredaren ska uttrycka någon egen uppfattning i tvistefrågan. I de fall stadsdelsförvaltningen i sina upplysningar gör ett ställningstagande måste parterna kommuniceras. Även om stadsdelsförvaltningen inte gör något ställningstagande men det inhämtade materialet innehåller känsliga uppgifter ska kommunikering ske. Ärendet behöver inte behandlas av stadsdelsnämndens sociala delegation innan det överlämnas till domstolen.

Upplysningar lämnas av den stadsdelsförvaltning där barnet är folkbokfört. Om föräldrarna bor i olika stadsdelar kan samråd och samordning ske mellan berörda stadsdelsförvaltningar under förutsättning att parterna samtycker till det. Så snart domstolsremiss med stöd av 20 § inkommit utses handläggare och ärendet registreras i paraplysystemet, där även journalanteckningar görs.

Upplysningarna skickas till domstolen och kopior till föräldrarna och deras ombud. Därmed avslutas ärendet i paraplysystemet. Handlingar förvaras i personakt, ineliggare Familjerätt.

9 Samarbetssamtal

Definition

Samarbetssamtal är strukturerade samtal med föräldrar som i samband med eller efter separation är oeniga om hur de ska lösa frågor om vårdnad, boende eller umgänge. Samtalen ska fokuseras på barnen, inte på vuxenrelationen. Föräldrarna erbjuds en samtalsserie under ledning av en person som har kompetens i utvecklingspsykologi, bedömning av barns behov och föräldrars omsorgsförmåga, social- och familjerätt, konfliktlösning och samarbete.

Allmänt

Värdet av samarbetssamtal och andra former av konfliktbearbetning är generellt störst om föräldrarna söker samtalshjälp redan innan de vänder sig till domstol. Samarbetssamtal kan också på initiativ från domstol inledas efter det att talan har väckts. Målet är vilande så länge samarbetssamtal pågår.

Samtalsledare ska ha tillgång till regelbunden handledning. Det kan i vissa fall finnas skäl att två samtalsledare deltar i samtalen. Samtalsledare bör inte åläggas att genomföra utredning av vårdnad, boende eller umgänge i en familj hon eller han haft i samarbetssamtal, om parterna har något emot det.

Kommunen är enligt 5 kap 3 § SoL skyldig att sörja för att föräldrar erbjuds samarbetssamtal. Föräldrar kan välja att vända sig till stadsdelsnämnd, till familjerådgivning eller annan instans. Domstol kan med återopande denna paragraf uppdra åt socialnämnd eller annat organ att genomföra samarbetssamtal (6 kap 18 § FB).

Samarbetssamtal på initiativ av föräldrarna

I Stockholm kan föräldrar söka hos stadsdelsförvaltningen där barnet är folkbokfört eller hos familjerådgivning. En viktigt skillnad mellan dessa alternativ är att familjerådgivning har absolut sekretess och stadsdelsförvaltningen socialtjänstsekretess.

I de fall föräldrarna vänder sig till stadsdelsförvaltningen för samarbetssamtal har förvaltningen skyldighet att tillhandahålla sådana. Samarbetssamtal är att betrakta som rådgivning, varför registrering och dokumentation i paraplysystemet inte ska ske. Om det efter samtalsserien blir aktuellt att nämnden ska ta ställning till avtal mellan föräldrarna ska däremot utredning enligt 11 kap 1 § SoL inledas, se nedan. Stadsdelsförvaltningen måste föra statistik över samarbetssamtalen.

Samarbetssamtal på uppdrag från domstol

Ärendet registreras och dokumenteras i paraplysystemet. I journalanteckningarna noteras endast datum för samtalen samt de eventuella överenskommelser föräldrarna träffat. PM skickas efter samtalsserien till tingsrätten med information endast om antal samtal och om vad föräldrarna har kommit överens om. Om föräldrarna har tecknat ett juridiskt bindande avtal – se nedan – som godkänts av stadsdelsnämnden, informeras tingsrätten om det.

Samtalen

Föräldrarna erbjuds i första hand tre samtal. Om det förefaller finnas förutsättningar för en överenskommelse mellan föräldrarna erbjuds de vid behov ytterligare samtal. 3-6 samtal är i regel tillräckligt. Målet med det första samtalet är att lära känna familjen och att göra en gemensam plan för kommande samtal.

Oavsett på vilket sätt behovet av samarbetssamtal initierats ska föräldrarna kallas till ett första samtal inom tre veckor från det att frågan aktualiserats hos stadsdelsförvaltningen.

Samtalen ska fokuseras på barnet och på vilka konsekvenser alternativa överenskommelser kan få för det. Båda föräldrarna ska ges möjlighet att föra fram sin syn på situationen och sina önskemål.

Barnen kan, om det inte är olämpligt, i något skede tas med i samtalen. Det bör i så fall ske när föräldrarna har börjat samarbeta och kan föra konstruktiva diskussioner.

Innan samtalen påbörjas ska föräldrarna informeras om att det är socialtjänstsekretess, inte familjerådgivningssekretess, som råder för samarbetssamtal som gäller vårdnad, boende och umgänge. Samtalsledaren bör inte ansvara för en efterföljande vårdnads- boende- eller umgängesutredning om föräldrarna eller en av dem inte önskar det. I fall då en utredning av barns behov av skydd eller stöd enligt 11 kap 1 och 2 §§ SoL aktualiseras senare har dock samtalsledaren skyldighet att lämna uppgifter som är av betydelse för den utredningen.

I bilaga 1 återfinns förslag till utgångspunkter och innehåll i samarbetssamtal.

Om det under samtalen framkommer att den ena föräldern känner sig hotad av eller rädd för den andre, måste problemet tas upp i samtalen. Om det inte är möjligt saknas förutsättningar för samarbetssamtal.

Inför avslutningen av samtalsserien (eller tidigare) undersöks möjligheten att komma fram till en överenskommelse eller ett avtal mellan föräldrarna och utformningen därav, se nedan.

10 Avtal om vårdnad, boende och umgänge

Allmänt om avtal

Enligt FB är socialnämnd skyldig att ge föräldrar hjälp med att träffa avtal om vårdnad, boende och umgänge inklusive fördelningen av eventuella resekostnader. Ett avtal blir juridiskt bindande och kan precis som en dom verkställas enligt 21 kap FB. Detta under förutsättning att avtalet är skriftligt, undertecknat av båda föräldrarna (namnteckningarna behöver inte bevittnas) och stadsdelsnämnden prövat att avtalet är förenligt med barnets bästa och godkänt det. Stadsdelsnämnden kan delegera till tjänsteman att besluta att godkänna ingånget avtal.

Under betänketiden efter ansökan om skilsmässa kan vid behov endast ett interimistiskt avtal upprättas och då endast gällande boendet och umgänget. Det interimistiska avtalet gäller till dess dom om äktenskapsskillnad träder i kraft.

Det finns inget krav på att föräldrarna ska använda en särskild avtalsblankett. Blankettmall finns i paraplysystemet. Ingenting hindrar att föräldrarna själva eller med hjälp av t.ex. en advokat skriver ett avtal som de sedan överlämnar till stadsdelsnämnden för godkännande.

Utredning och godkännande av avtal

Stadsdelsnämnden där barnet är folkbokfört har ansvaret att pröva om avtalet ska godkännas (6 kap 17 a § andra stycket FB). Stadsdelsnämnden har att ta ställning till om det avtal föräldrarna upprättat är förenligt med vad som är bäst för det enskilda barnet. Nämnden ska göra sitt eget ställningstagande och detta ska föregås av en utredning enligt 11 kap 1 § SoL. Så snart begäran om godkännande av avtal inkommer till stadsdelsnämnden inleds utredning. Registrering och dokumentation sker i paraplysystemet. Utredningen ska ha den omfattning som behövs för att nämnden ska få ett allsidigt beslutsunderlag. Utredaren måste inledningsvis försäkra sig om att föräldrarna är överens om att avtalet prövas av nämnden för eventuellt godkännande.

Om en annan stadsdelsnämnd eller kommun kan ha upplysningar att lämna, ska upplysningar inhämtas innan godkännandefrågan avgörs. Den andra nämnden är skyldig att – utan hinder av s.k. socialtjänstsekretess – lämna upplysningar på begäran av den nämnd som prövar avtalet (6 kap 17 a § FB och 14 kap 1 § sekretesslagen - SekrL). Förutom inhämtande av upplysningar gäller för Stockholms stad att utredaren ska sammanträffa med föräldrarna och om möjligt även med barnet innan godkännande sker. I nämndens prövning ingår en självklar skyldighet att vid behov låta barnet komma till tals och att ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av dess ålder och mognad (6 kap 2 b § FB).

Nämnden får inte besluta att godkänna eller inte godkänna föräldrarnas avtal utan att föräldrarna underrättats om och fått tillfälle att yttra sig över de uppgifter som har tillförts ärendet. Ärendet får dock i vissa fall avgöras utan att så har skett, t.ex. om avgörandet inte går föräldrarna emot, om uppgifterna saknar betydelse eller om åtgärderna av någon annan anledning är uppenbart obehövliga (se 17 § förvaltningslagen och 11 kap 8 § SoL).

När det gäller avtal som endast delvis ändrar ett tidigare godkänt avtal eller ett domstolsavgörande ställs särskilt stora krav på tydlighet. Det måste klart framgå i vilka delar det tidigare godkända avtalet eller domstolsavgörandet alltså gäller. Föräldrarna ska vara överens

om avtalets innehåll. Föreligger någon tveksamhet, t.ex. att en förälder tvingat den andra att skriva under avtalet, ska avtalet inte godkännas av nämnden.

Stadsdelsnämnden ska antingen godkänna föräldrarnas avtal eller vägra godkännande. Nämnden får inte ändra avtalets innebörd ens i förtydligande syfte (se prop. 1997/98:7 s. 86 och 110). Däremot är det ofta lämpligt att föreslå föräldrarna att ändra avtalet så att det kan godkännas. Nämndens prövning huruvida föräldrarnas avtal ska godkännas innebär myndighetsutövning. Beslutet ska motiveras, men motivering får utelämnas om beslutet inte går någon part emot eller om det är nödvändigt med hänsyn till skyddet för enskildes personliga förhållanden (20 § förvaltningslagen och 11 kap 8 § SoL).

Om nämndens beslut innebär att avtalet inte godkänns är det särskilt viktigt att utredaren motiverar beslutet så att det för barn och föräldrar inte kan råda någon tveksamhet om innebörden av beslutet. Beslut att inte godkänna ett avtal bör fattas av stadsdelsnämnden.

Stadsdelsnämndens beslut får inte överklagas (6 kap 17 a § FB). Socialnämndens beslut ska innehålla nämndens ställningstagande, d.v.s. att avtalet godkänns eller inte godkänns.

Giltighet och verkställighet av avtal

Avtalet gäller från och med den tidpunkt då det godkänts av stadsdelsnämnden. Nämnden ska till lokala skattemyndigheten anmäla godkännande av avtal om vårdnad samma dag som godkännandet skett. Anmälan ska även ske till försäkringskassan och om barnet är över 15 år till Centrala studiestödsnämnden.

Om föräldrar inte följer avtalet kan verkställighet sökas hos länsrätten (se även kap. 13 nedan). Länsrätten kan också förordna om medling.

Särskilt om avtal om vårdnad

Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem, får de avtala att vårdnaden ska vara gemensam eller att en av dem ska ha vårdnaden om barnet (6 kap 6 § första stycket FB). Om avtalet innebär att vårdnaden ska vara gemensam ska stadsdelsnämnden godkänna avtalet, om det inte är uppenbart oförenligt med barnets bästa. Innebär avtalet att en av föräldrarna ska ha ensam vårdnad, ska nämnden godkänna avtalet, om det föräldrarna överenskommit är till barnets bästa.

Föräldrarna kan träffa avtal för att ändra ett

- ? förhållande som gäller direkt på grund av lag
- ? förhållande som gäller genom en registrering hos skattemyndigheten
- ? tidigare godkänt avtal
- ? tidigare domstolsavgörande

Är föräldrarna ense om att de ska ha gemensam vårdnad bör nämnden – i likhet med tingsrätten i motsvarande situation – vägra godkänna avtalet, om det kan antas att den förälder som tidigare inte haft del i vårdnaden har så allvarliga brister i omvårdnaden om barnet att de kan medföra bestående fara för barnets hälsa eller utveckling (se prop. 1981/82:162 s.63 f.).

Om stadsdelsnämnden inte godkänner avtalet är vårdnadsförhållandena oförändrade. Det innebär att föräldrarna får fortsätta sina samtal för att komma fram till en lösning som nämnden kan godta eller vända sig till domstol.

Avtal om vårdnad bör inte tidsbegränsas. Om ett tidsbegränsat avtal godkänns och om inte annat beslutas före avtalstidens slut, återgår vid denna tidpunkt förhållandena till vad som gällde före avtalets tillkomst. Ett tidsbegränsat avtal om vårdnad bevakas inte hos skattemyndigheten och uppdateras alltså inte automatiskt vid återgång till tidigare förhållanden.

Särskilt om avtal om barns boende

Föräldrar som har gemensam vårdnad om barnet kan träffa avtal om barnets boende. Föräldrarna kan träffa avtal för att

- ? reglera barnets boende om detta tidigare inte varit formellt reglerat
- ? ändra ett tidigare godkänt boendeavtal
- ? ändra ett tidigare domstolsavgörande om boendet

Skulle nämnden inte godkänna avtalet, är boendet oreglerat till dess föräldrarna har träffat ett annat avtal eller till dess domstol avgjort tvisten. Avser det icke godkända avtalet ändring av vad som tidigare gällt om barnets boende, fortsätter den gamla ordningen att gälla tills vidare.

Inget hindrar att boendet lämnas oreglerat i ett vårdnadsavtal. Det kan ibland finnas skäl för nämnden att, som villkor för att ett vårdnadsavtal ska godkännas, i barnets intresse kräva att boendefrågan regleras. Även växelvis boende kan regleras i avtal.

Det finns inte något hinder mot att föräldrarnas avtal begränsas i tiden. Ett tidsbegränsat avtal om boende kan vara lämpligt om föräldrarna vill pröva hur en överenskommelse fungerar.

Särskilt om avtal om umgänge

En förutsättning för att föräldrarna ska kunna ingå ett juridiskt giltigt avtal om umgänge är att en av dem har vårdnaden om barnet. Avtalet kan endast avse barnets umgänge med en förälder och en förälder som barnet inte bor tillsammans med. Vid växelvis boende kan umgänget inte regleras i ett avtal eftersom barnet faktiskt bor hos och därmed har regelbunden kontakt med båda föräldrarna.

Föräldrarna kan träffa avtal för att

- ? reglera umgänget om detta tidigare inte varit formellt reglerat
- ? ändra ett tidigare godkänt umgängesavtal
- ? ändra ett tidigare domstolsavgörande om umgänget

Föräldrarna kan inte avtala om umgänge mellan barnet och andra personer. I sådana fall förs talan av socialnämnd i domstol.

Ett tidsbegränsat avtal om umgänge kan vara lämpligt om föräldrarna vill pröva hur en överenskommelse fungerar. Tidsbegränsade avtal kan också vara ett sätt att få till stånd ett flexibelt och individuellt anpassat umgänge. Barns behov av umgänge växlar under åren. Ett icke tidsbegränsat umgängesavtal gäller till dess barnet fyller 18 år eller gifter sig innan dess. Det kan då vara ett alternativ att bestämma att avtalet ska gälla till dess barnet uppnått en viss ålder. Föräldrarna kan sedan träffa nya avtal om umgänget allteftersom barnet blir äldre.

Stadsdelsnämnden bör som en service hjälpa föräldrarna att träffa överenskommelse om fördelningen av eventuella resekostnader i samband med umgänge, serviceskyldighet.(6 kap 15 b § FB). Fördelning av resekostnader anses var mycket nära förknippad med umgängesfrågan och umgänget kan i vissa fall vara beroende av att överenskommelse träffas. Detta gäller om reseavståndet överstiger tio mil och inte vid växelvis boende. Avtal om kostnadsfördelning kan ej läggas till grund för verkställighet. Nämnden prövning och beslut om godkännande av avtal omfattar inte kostnadsfördelningen. Dock kan konflikt gällande kostnadsfördelning påverka nämndens beslut om godkännande av umgängesavtal.

11 Utredning av vårdnad, boende och umgänge

Behörig stadsdelsnämnd

Enligt FB har domstolen en skyldighet att se till att frågan om vårdnad, boende och umgänge vid behov utreds innan frågorna avgörs av domstolen (6 kap 19 § FB). Uppdraget om sådan utredning ställs till stadsdelsnämnden där barnet är folkbokfört. Om den ena föräldern bor i en annan stadsdel skrivs det in i uppdraget att samråd ska ske med den stadsdelen. Ett uppdrag om utredning ställs även till den stadsdelsnämnden. Huvudansvaret för att utredningen kommer in till rätten ligger på den stadsdelsnämnd där barnet är skrivet. Endast samtycke från föräldrarna kan bryta rådande sekretess (se även kap. 4 ovan).

Domstolens direktiv för utredningen

En vårdnadsutredning ska ge domstolen underlag för att besluta hur vardera föräldern kan

- ? ge barnet stabila och varaktiga förhållanden
- ? ge barnet behövlig omsorg
- ? förstå barnets känslor och behov samt tillfredsställa dessa
- ? ge barnet samhörighet med den andra föräldern

Utredningen ska också ge domstolen underlag för bedömning av

- ? barnets utveckling, specifika behov samt mognad i relation till åldern
- ? barnets känslomässiga anknytning till föräldrarna
- ? barnets egen inställning i frågan
- ? konsekvenser av alternativa lösningar

Beskrivning av föräldrarnas inställning i tvistefrågan ska inte fokuseras då dessa uppgifter i allmänhet framkommer vid domstolsförhandlingarna. Om föräldrars inställning förändras under utredningstiden ska det redovisas till domstolen.

Domstolen får fastställa direktiv för utredningen och bestämma när utredningen ska vara slutförd. Utredaren kan vid behov begära uppskov med redovisningen av utredningen. Uppskov ska begäras skriftligen och motiveras. Skäl för begäran om uppskov kan t ex vara att social utredning enligt 11 kap 1 och 2 §§ SoL pågår. Domstolen kan efter sådan begäran besluta om förlängd utredningstid. Om barnet visar tecken på utvecklingsavvikelse eller psykisk störning och stadsdelsnämnden bedömer att behov av barnpsykiatrisk utredning föreligger, anmäls detta till domstolen, som i sin tur kan föranstalta om sådan utredning direkt hos BUP. Det är av stor vikt att utredningen bedrivs skyndsamt och att ovissheten för barnet inte i onödan förlängs.

Stadsdelsnämnden har ingen skyldighet att göra eget ställningstagande i tvistefrågan utan bör redovisa vilka konsekvenser alternativa lösningar kan få för barnet i fråga om vårdnad, boende och umgänge.

Utredningens omfattning

Stadsdelsnämnden ska inom en vecka från det att remissen från domstolen inkom underrätta domstolen om vem som utsetts till utredare i ärendet. Utredningen ska omfatta samtal med föräldrarna och barnet samt med personer som har god inblick i barnets förhållanden, t.ex. personal i förskola och skola. Det domstolen behöver ha uppgifter om från socialtjänsten från domstolen ger i allmänhet direktiv om utredningstid. Om så inte sker gäller att en utredning inte bör ta längre tid än vad som gäller för andra barnutredningar – fyra månader.

Barnet i utredningen

Barnets bästa ska komma i första hand vid avgörande av alla frågor som rör vårdnad, boende och umgänge. Utredaren ska, om det inte är olämpligt, alltid söka klarlägga *barnets inställning* och redovisa den för rätten. Vidare ska socialtjänsten ta hänsyn till barnets vilja, med beaktande av barnets ålder och mognad.

Barnperspektivet ska genomsyra utredningen i sin helhet. Stadsdelsnämndens redovisning till domstolen ska förmedla en tydlig och levande bild av det enskilda barnet och hur barnet reagerar i den pågående konflikten. Dokumentationen ska ha fokus på barnet och inte på föräldrarnas inbördes konflikt. Att anlägga ett barnperspektiv vid bedömning av vad som är bäst för barnet innebär

- ? att bedömningen grundas på vetenskap och beprövad erfarenhet
- ? att barnet får ge uttryck för sin egen uppfattning om sin situation
- ? att utredaren försöker se familjekonflikten och förhållandena i övrigt med barnets ögon samt noga analyserar vilka följder ett beslut kan ha för barnet.

Föräldrar som befinner sig i konflikt med varandra har inte alltid förmåga att fatta beslut utifrån vad som är bäst för barnet. Det är därför särskilt viktigt att utredare och beslutsfattare inom socialtjänsten ser sig som företrädare för barnet och grundar sina ställningstaganden på professionell kompetens och neutralt förhållningssätt. Barnet ska ges möjlighet att komma till tals och ge uttryck för sin vilja. Barn saknar dock ofta förmåga eller mod att ge uttryck för sin vilja och har inte heller sådana referensramar att de kan förutse konsekvenser i olika valsituationer. Utredaren måste också beakta att barnet befinner sig i en lojalitetskonflikt och föräldrarna kan utsätta det för påtryckningar eller känslomässig press.

Samtal med barnet

Barnsamtal bör regelmässigt ske med barn från 6-årsåldern. Utredaren bör först träffa barnet tillsammans med en förälder eller båda och därefter ha minst två enskilda samtal med barnet. Om uppdraget gäller syskon ska enskilda samtal erbjudas vart och ett av dem om inte särskilda skäl talar för att utredaren har samtal med syskonen gemensamt. Samtalen bör ske på en plats som bedöms lämplig för det enskilda barnet. Kontakten kan underlättas om utredaren inledningsvis kombinerar samtalet med någon aktivitet tillsammans med barnet. Det är viktigt att utredaren presenterar sig och försöker klargöra sin uppgift och sina mandat för barnet. Barnet måste också få veta vilka ”spelregler” som gäller, exempelvis vilka uppgifter från samtalen vi kommer att ta med när vi redovisar barnets inställning. Barnet behöver under och efter samtalet bekräftelse på vad det sagt och utredarens egna kommenterar till hur han eller hon uppfattat att det känns för barnet att befinna sig i den aktuella konflikten. Barnet får härigenom möjlighet att korrigera den bild utredaren redovisar. Det kan vara av stort värde för barnet att höra att många andra barn lever under liknande förhållanden.

Det är viktigt att närma sig barnet med respekt och lyhördhet för att få veta något om vad barnet tänker och känner. Samtalen bör ha karaktären av öppet berättande. Utredaren bör därför ställa öppna och inviterande frågor och be barnet berätta, t ex hur det är i skolan, på fritids, hos mamma, hos pappa. Det är viktigt att låta barnet berätta om sina intressen, sina kamrater, vad som är roligt, vad som är svårt. Vill utredaren att barnet ska ta ställning i någon valsituation bör dessa frågor förläggas sent under samtalet. Om barnet tar ställning i tvistefrågan är det angeläget att utredaren frågar hur barnet kommit fram till sin uppfattning. Om barnet inte kan eller vill berätta behöver utredaren hjälpa till genom att precisera eller omformulera frågorna.

Vid samtal med barn kan nätverkskartor, dockor eller andra hjälpmedel underlätta kontakten och avdramatisera konflikten.

Samtalens innehåll behöver inte i sin helhet redovisas för föräldrarna. Däremot kan utredaren för föräldrarna beskriva hur han eller hon uppfattat barnets situation.

Referenslitteratur:

- Cederborg, Ann-Christin Barnintervjuer, Liber 2000
- Övreeide, Haldor Samtal med barn, Studentlitteratur 2001

Handläggningsrutiner

Följande moment bör ingå. Externa kontakter under utredningen kräver den enskildes samtycke.

- ? Registrering av domstolsremissen i Paraplysystemet (utredning enligt 11 kap 1 § SoL).
- ? Upprättande av utredningsplan.
- ? Kontakt med stadsdelsförvaltning/kommun där förälder men inte barnet är folkbokfört.
- ? Informationssamtal med föräldrarna gemensamt, inhämtande av samtycke till utredningsplanen.
- ? Samtal med föräldrarna – vanligen flera samtal med vardera föräldern eller med båda föräldrarna tillsammans.
- ? Förberedelse av samtal med barnet i samråd med föräldrarna.
- ? Enskilda samtal med barnet.
- ? Inhämtande av information från referenter som känner barnets förhållanden (t.ex. förskola/skola, barnhälsovård). Utredaren får i kontakt med andra myndigheter lämna sekretesskyddade uppgifter (1 kap 5 § SekrL). Den andra myndigheten är förhindrad att lämna sekretessbelagt material om samtycke inte föreligger.
- ? Genomgång av eventuell personakt (socialregistret).
- ? Utdrag ur belastnings- och misstankeregister vid behov.
- ? Muntlig information till föräldrarna och – om det är möjligt och lämpligt – till barnet av material som tillförts utredningen.
- ? Delgivning av det sammanställda skriftliga materialet per brev till föräldrar och deras ombud med möjlighet för dem att inom två veckor inkomma med synpunkter.
- ? Redovisning av det skriftliga materialet till domstolen.

- ? Ärendet avslutas i paraplysystemet.

Skriftlig redovisning av utredningen

Redovisningen ska omfatta följande områden/faktorer.

- ? Ärendedata/registeruppgifter (målnummer, namn, personuppgifter mm).
- ? Utredningens genomförande (när ärendet inkom, utredarnas namn, kortfattat om hur utredningen genomförts, antal samtal samt tid och plats för dessa, i förekommande fall domstolens beslut om uppskov).
- ? Beskrivning av barnet i sitt sociala sammanhang. Barnets relation till föräldrarna. Barnets utveckling och specifika behov (jfr riktlinjer för handläggning och dokumentation i barn- och ungdomsärenden).
- ? Kontakter med barnet under utredningstiden.
- ? Barnets egen beskrivning av sin situation samt eventuella önskemål. Utredarens uppfattning om vad barnet uttryckt.
- ? Aktuell situation och familjens tidigare kontakter med sociala myndigheter
- ? Föräldrarnas bakgrund
- ? Eventuellt utdrag ur belastnings- och misstankeregister
- ? Föräldrarnas relation/äktenskap/samlevnad
- ? Föräldrarnas samarbete efter separationen
- ? Föräldrarnas beskrivning av barnet och barnets behov.
- ? Föräldrarnas uppfattning i vårdnads-, boende- och/eller umgängesfrågan
- ? Referentkontakter (om föräldrarna motsatt sig referentkontakter ska detta dokumenteras).
- ? Sammanfattning
- ? Redovisning av konsekvenser för barnet av alternativa lösningar.

12 Ändring/överflyttning av vårdnad

Socialnämnden har enligt 5 kap 2 § socialtjänstförordningen (SoF) en skyldighet att göra en framställning eller ansöka hos domstol om någon åtgärd behöver vidtas i fråga om vårdnad.

a. Väcka talan i allmän domstol om vårdnadsöverflyttning

Socialnämnden har rätt att väcka talan i allmän domstol om ändring av vårdnaden och föreslå att vårdnaden överflyttas till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare när föräldrarna eller föräldern till barnet i fråga är olämpliga som vårdnadshavare. Förutsättningarna för detta regleras i 6 kap föräldrabalken (FB) och gäller vid följande två situationer:

1. Om en förälder vid utövandet av vårdnaden om ett barn gör sig skyldig till missbruk eller försummelse eller i övrigt brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnet hälsa eller utveckling, har socialnämnden rätt att väcka talan om vårdnadsöverflyttning – 6 kap 7 § FB.

En förälder som brister i omvårdnaden av ett barn kan fråntas vårdnaden om barnet befinner sig i en sådan risksituation att man har omhändertagit barnet enligt 2 § LVU och denna risksituation kan antas bli bestående. Vare sig barnet är omhändertaget med stöd av SoL eller LVU ska socialnämnden i princip arbeta för en återförening mellan barnet och föräldrarna. Kan en återförening inte komma till stånd trots långvariga och omfattande insatser från nämndens sida, kan det bli nödvändigt att begära en överflyttning av vårdnaden enligt denna paragraf.

Om en förälder som ensam har vårdnaden om ett barn inte är lämplig som vårdnadshavare på det sätt som sägs i denna paragraf ligger det närmast till hands att vårdnaden flyttas över till den andra föräldern. Är denna förälder också olämplig är den bästa lösningen att vårdnaden anförtros en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare. Det är viktigt att detta dokumenteras i det tjänsteutlåtande om vårdnadsöverflyttning som då blir aktuellt.

2. Har ett barn stadigvarande vårdats och fostrats i annat enskilt hem än föräldrahemmet (familjehem) och är det uppenbart bäst för barnet att vården får bestå kan socialnämnden väcka talan om vårdnadsöverflyttning och föreslå familjehemsföräldrarna blir förordnade som vårdnadshavare – 6 kap 8 § FB.

I allmänhet krävs att barnet har bott i familjehemmet under flera år och att barnet har fått en så stark bindning till sitt nya hem att det uppfattar det som sitt eget. Denna paragraf kan tillämpas när en återförening av barn och förälder ter sig helt orealistisk och barnet förväntas att växa upp i familjehemmet.

Om barnet är placerat i ett HVB-hem kan inte denna paragraf tillämpas eftersom den endast är tillämplig på familjehemsplacerade barn.

När det blir aktuellt med en begäran om vårdnadsöverflyttning skriver handläggarna ett tjänsteutlåtande och juridiska avdelningen utformar stämningsansökan. Dessa dokument bör föreligga vid stadsdelsnämndens sammanträde. Avgiften för stämningsansökan betalas av stadsdelsnämnden.

Man vänder sig till den tingsrätt där barnet är folkbokfört.

Vårdnadsöverflyttning innebär att grunderna för vård enligt LVU respektive SoL faller bort.

Familjehemsföräldrar som blivit vårdnadshavare är inte längre familjehem. Särskild förordnad vårdnadshavare har ingen försörjningsskyldighet för barnet, vilket däremot barnets föräldrar alltjämt har.

Enligt 6 kap 11 § SoL kan placeringskommunen (stadsdelsnämnden) fortsätta att ge skäligen ersättning till de särskilt förordnade vårdnadshavarna som tidigare varit familjehemsföräldrar i den mån barnets egna medel i form av pension, underhållsstöd, underhållsbidrag och barnbidrag inte är tillräckliga.

De ekonomiska åtagandena samt fortsatt stöd gentemot de nya vårdnadshavarna ska regleras i ett avtal – se riktlinjer ”Familjevård för barn och ungdom”.

Vad gäller annat stöd än ekonomiskt ska vistelsekommunen enligt 5 kap 1 § SoL i sin omsorg om barn och ungdom tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan föreligga efter en vårdnadsöverflyttning.

b. Anmäla behov av särskilt förordnad vårdnadshavare i allmän domstol, när barnets vårdnadshavare avlider

Om båda föräldrarna har vårdnaden och endera dör, får den andre automatiskt vårdnaden ensam – 6 kap 9 § 1 st FB.

Om båda föräldrarna dör ska socialnämnden anmäla behov av särskilt förordnad vårdnadshavare – 6 kap 9 § 1 st FB.

Om barnet står under vårdnad av endast en av föräldrarna och den föräldern dör, blir den andre föräldern inte automatiskt vårdnadshavare. Ny vårdnadshavare ska förordnas av tingsrätten. Den kvarlevande föräldern kan göra en ansökan till tingsrätten om att få vårdnaden. Vårdnadsfrågan kan också tas upp till prövning efter anmälan av socialnämnden - 6 kap 9 § 2 st FB.

När nämnden anmäler behov av särskilt förordnad vårdnadshavare ska nämnden också lämna förslag på lämplig person som kan förordnas som vårdnadshavare. Den efterlevande föräldern har företräde som vårdnadshavare men möjligheten att i stället anförtro vårdnaden åt någon annan än föräldern finns - 6 kap 9 § 2 st FB. En prövning av vad som är bäst för barnet ska alltid ske, avsnitt Vårdnadshavarens uppgifter ovan. När domstolen prövar vem som ska utses till vårdnadshavare för ett barn efter en förälders död, bör man särskilt beakta under vilka förhållanden barnet har levt medan föräldern var i livet, och vilka relationer barnet haft och har till den efterlevande föräldern eller någon annan vuxen person. Det är av stor betydelse för barnets trygghet att barnet efter föräldrarnas död så snart som möjligt får en anknytning till någon som det kan känna förtroende för och som kan erbjuda barnet stabila förhållanden, i förekommande fall garantera barnet fortsatt vård.

Enligt 6 kap 10 a § FB ska domstolen beakta eventuella önskemål från föräldrarna när det gäller att förordna vårdnadshavare efter föräldrarnas död. Det förekommer att förälder avgivit en skriftlig förklaring. Om föräldrarna eller en av dem gett till känna vem de önskar ska utses till vårdnadshavare, ska den personen förordnas, om det inte är olämpligt. Om barnet nått tillräcklig mognad och motsätter sig att en föreslagen person förordnas som vårdnadshavare, kan det inte anses lämpligt att förordna honom eller henne.

Nämnden anmäler behov av särskilt förordnad vårdnadshavare till den tingsrätt där barnet är folkbokfört.

Handläggningsrutiner vid vårdnadsöverflyttning

1. När det blir aktuellt med en begäran om vårdnadsöverflyttning inleder handläggaren en utredning enligt 11 kap 1 och 2 §§ SoL.
2. Handläggaren inforrdar personbevis rörande samtliga personer.
3. Dokument om medgivande att vara särskilt förordnad vårdnadshavare och medgivande från vårdnadshavaren till vårdnadsöverflyttningen (om det är möjligt).
4. Juridiska avdelningen utformar stämningsansökan.
5. Dessa dokument bör föreligga vid stadsdelsnämndens sammanträde.
6. Avgiften för stämningsansökan betalas av stadsdelsnämnden, som sedan ger in handlingarna till tingsrätten.

Handläggningsrutiner vid anmälan av särskild förordnad vårdnadshavare, när barnets vårdnadshavare avlider

1. Inleder utredning enligt 11 kap 1 och 2 §§ SoL.
2. Personbevis rörande samtliga personer.
3. När handlingarna skickas till tingsrätten är det viktigt att påpeka att det är en anmälan enligt 6 kap 9 § FB eftersom anmälan talar om att det är ett enklare förfaringsätt hos tingsrätten. Förfarandet hos domstolen är skriftligt.

Ekonomiska konsekvenser av vårdnadsöverflyttning

För att underlätta vårdnadsöverflyttning kan placeringskommunen enligt 6 kap 11 § SoL fortsätta ge familjen skälig ekonomisk ersättning i den mån barnets egna medel i form av pension, underhållsstöd etc. inte är tillräckliga. De nya vårdnadshavarna är inte försörjningspliktiga för

barnet utan det är fortsättningsvis föräldrarna enligt 7 kap 1 § FB där det framgår att ” föräldrarna är underhållsskyldiga”.

Familjehem som blivit vårdnadshavare är inte längre familjehem. Om ersättning ska utgå ska stadsdelsnämnden teckna ett avtal med den nya vårdnadshavaren om hur det fortsatta uppdraget ska utformas och vilken ersättning som ska utgå. Skälig ersättning till vårdnadshavaren motsvarar det arvode som tidigare utbetalats till familjen förutsatt att kraven på arbetsinsats och tidsåtgång av socialtjänsten bedöms oförändrad.

Se närmare i riktlinjer för familjevård för barn och ungdom.

Föräldrar är underhållsskyldiga mot barnet även sedan vårdnaden överflyttats. Stadsdelsnämnden kan inte, varken för egen del eller för vårdnadshavarens del, kräva ersättning från de biologiska föräldrarna. Vårdnadshavaren har möjlighet söka underhållsstöd i förhållande till båda föräldrarna. d v s de kan få dubbelt underhållsstöd.

Vårdnadshavaren kan uppbära underhållsbidrag som överstiger underhållsstödsbelopp samt hela barnpensionen. Vidare kan vårdnadshavaren/förmyndaren - förutsatt överförmyndarens medgivande när tillgångarna överstiger åtta gånger basbeloppet - disponera barnets eventuella förmögenhet samt avkastningen därav. Eventuellt bistånd från socialtjänsten ska anpassas till ovanstående och eventuell annan inkomst som barnet har, liksom till det arvode som vårdnadshavaren uppbär från överförmyndarnämnden.

13 Verkställighet

Verkställighet av domstols beslut och av avtal

Om tingsrättens dom eller beslut eller föräldrarnas avtal (godkänt av socialnämnd) inte efterföljs kan förälder vända sig till länsrätt för verkställighet (21 kap FB) av dom eller beslut.

Länsrätten kan också enligt 21 kap 2 § FB förordna om medling.

Länsrätten kan vägra verkställighet i följande fall (21 kap 6 § FB):

- ? Det är uppenbart att förhållandena har ändrats sedan domstolens dom/beslut eller sedan socialnämnd godkände föräldrarnas avtal och det av hänsyn till barnets bästa motiverat att frågan om vårdnad, boende eller umgänge prövas på nytt. Frågan tas upp av tingsrätten efter ansökan av någon av föräldrarna eller ansökan från socialnämnd.
- ? Det finns risk som inte är ringa för att barnets kroppsliga eller själsliga hälsa skadas.

Verkställighet bör inte genomföras mot barnets vilja när barnet har nått en viss mognad eller utveckling. I lagtexten anges en riktlinje för bedömningen, d v s att ett barn som fyllt 12 år inte får flyttas mot sin vilja om inte länsrätten anser det nödvändigt av hänsyn till barnets bästa. 12-årsåldern är inte någon absolut gräns, utan det finns möjligheter till avvikelse i båda riktningarna. Ett barn som inte fyllt 12 år kan ha uppnått sådan mognad att dess vilja bör beaktas.

14 Namnfrågor

Förnamn

Vårdnadshavare är enligt namnlagen (NL) skyldig att inom tre månader efter barnets födelse anmäla förnamn till lokala skattemyndigheten (LOK). LOK översänder utan särskild begäran blanketter för anmälan om för- och efternamn till vårdnadshavaren.

Om vårdnadshavaren inte inom föreskriven tid anmäler förnamn skickar LOK påminnelse. Kommer anmälan ändå inte kommer in kan LOK utsätta vite. LOK kan också kontakta socialtjänsten för att få kontakt med vårdnadshavaren i namnfrågan. Stadsdelsförvaltningen förväntas i dessa fall försöka förmå vårdnadshavaren att göra anmälan.

I de fall barnet genom socialtjänsten placeras direkt efter födelsen, bör namnfrågan diskuteras med vårdnadshavaren. Gäller placeringen en eventuell adoption bör vårdnadshavaren lämna skriftligt medgivande till att de blivande adoptivföräldrarna får ge barnet namn.

Som förnamn får inte godkännas namn som kan väcka anstöt eller leda till obehag (34 § NL). Vägrar LOK godkänna anmält namn har vårdnadshavaren möjlighet att överklaga beslutet till länsrätt.

Förnamn kan bytas vid ett tillfälle under livstiden. Namn kan strykas eller läggas till och ordningsföljden kan ändras. Ett ursprungligt namn måste dock behållas.

Efternamn

Om barnets föräldrar har samma efternamn får barnet utan anmälan detta namn (1 § första stycket NL). Om föräldrarna har olika namn måste vårdnadshavaren inom tre månader efter barnets födelse anmäla till LOK vilket namn barnet ska bära (1 § tredje stycket NL). Är föräldrarna inte gifta med varandra måste faderskapet vara fastställt innan anmälan om faders namn kan göras. Kommer ingen anmälan inom tre månader får barnet moderns namn (1 § tredje stycket NL). I de fall föräldrarna har äldre gemensamma barn får barnet samma efternamn som det senast födda syskonet (1 § andra stycket NL).

Adoptivbarn får i och med beslutet om adoption adoptivföräldrarnas namn. Om dessa har olika namn krävs anmälan till LOK om vilket namn barnet ska bära.

Senare ändringar är möjliga att göra genom anmälan till LOK, t ex om faderskapsutredningen tagit lång tid och man efter fastställandet önskar ge barnet faders namn.

Namnärenden som kan bli aktuella inom stadsdelsförvaltningarna är byte till styvförälders eller familjehemsföräldrars namn, byte till moders namn som ogift om hon tar tillbaka det i samband med skilsmässa.

Anmälan om namnbyte görs av vårdnadshavaren. Är båda föräldrarna vårdnadshavare ska båda underteckna anmälan. Har barnet fyllt 12 år ska även barnet underteckna anmälan (48 § första stycket NL).

Yttrande från stadsdelsnämnden krävs när föräldrar inte kan komma överens i namnfrågan. Namnbyte kan ske även mot en förälders vilja om domstol finner att namnbytet är förenligt med barnets bästa. Domstolen ska inhämta yttrande från stadsdelsnämnden, som ska söka klarlägga barnets inställning (45 § andra och tredje stycket NL).

Barn som vårdats länge i familjehem och förväntas växa upp där har möjlighet anta familjehemsföräldrarnas efternamn (8 § NL). I dessa fall krävs domstolsprövning även om alla berörda personer är överens. Ansökan görs av vårdnadshavaren.

Utredning i namnärende bör ske på samma sätt som utredning i vårdnadsärende. Samtal med föräldrarna och barnet ska ske. Skälet för ansökan om namnbyte och till att den ena föräldern motsätter sig detta ska utredas. När det gäller byte till familjehemsföräldrars namn ska bedömningen ske i samråd med familjevårdsinspektören. Utredningen ska mynna ut i förslag till beslut att antingen avstyrka eller tillstyrka namnbytet. Besluts fattas enligt gällande delegationsordning. Yttrande samt beslut översänds till domstolen. Behörig domstol är tingsrätten i barnets folkbokföringsort. Utredningsskyldig stadsdelsförvaltning är den där barnet är folkbokfört. I familjehemsärenden bör stadsdelsnämnden som har vårdansvaret (placeringskommunen) göra utredningen i samråd med den kommun där barnet är folkbokfört (vistelsekommunen).

Mellannamn

I samband med giftermål ska makar anmäla vilket/vilka efternamn de avser använda. Vardera maken kan behålla sitt eller så kan de gemensamt anta enderas.

Om makarna har samma efternamn kan en av dem använda den andres som mellannamn. Även barn kan ha mellannamn, de kan t ex ha moderns namn som efternamn och faders som mellannamn. Ett adoptivbarn kan ha sitt ursprungliga namn som mellannamn tillsammans med adoptivföräldrarnas efternamn. Ett mellannamn har inte samma status som efternamn och kan tas bort eller läggas till genom anmälan till LOK.

15 Rättsskydd och rättshjälp

I första hand ska rättsskyddet i hemförsäkringen utnyttjas vid tvist som gäller vårdnad, boende och umgänge. Dock måste tvisten sakna samband med skilsmässa och upplösande av samboförhållande. Detta samband tolkas olika i bolagens försäkringsvillkor. Några bolag menar att det samband inte föreligger om tvisten uppstår ett år efter skilsmässodomen. Andra bolag ersätter tvister först efter två år efter dom. Det är därför viktigt att den enskilde själv undersöker de villkor som gäller hans/hennes försäkring. Rättsskyddet gäller endast vid allmän domstol.

Rättsskyddsförsäkring ingår i många svenska hem-, villa-, fritidshusförsäkringar och även i helförsäkringar av båt samt hel- och halvförsäkringar av bil.

Rättsskyddet gäller endast vid allmän domstol.

När rättsskyddet inte gäller kan den enskilde få rättshjälp enligt rättshjälpslagen i följande fall.

1. Om tvisten inte omfattas av rättsskyddet:
 - ? tvist om vårdnad, boende eller umgänge som uppstått i samband med skilsmässa eller upplösande av samboförhållande
 - ? begäran om verkställighet av domar, beslut, avtal om vårdnad, boende eller umgänge hos länsrätten
2. Om tvisten omfattas av rättsskyddet men den enskilde av ekonomiska eller andra orsaker inte haft möjlighet att försäkra sig, föreligger sådana särskilda skäl att rättshjälp kan beviljas.

Vid rättsskyddsförsäkringen är självriskens oftast 20 procent av kostnaderna, dock lägst ca

1 000 kronor. Ersättningen vid varje tvist kan högst uppgå till 75 000-100 000 kronor.

Den som beviljas rättshjälp ska betala en rättshjälpsavgift som står i relation till sökandes inkomster (23 § Rättshjälpslagen). Den enskildes ombud är behjälplig med ansökan om rättshjälp.

Referenslitteratur

Prop. 1994/95:224 Barns rätt att komma till tals

SoU 1995:79 Vårdnadstvistutredningen – Vårdnad, boende och umgänge

Prop. 1997/98:7 Vårdnad, boende och umgänge

Socialstyrelsen, rapport 2000:7 Samarbetssamtal

Cederborg, Ann-Christin Barnintervjuer, Liber 2000

Övreeide, Haldor Samtal med barn, Studentlitteratur 2001

Sjösten, Mats Vårdnad, boende om umgänge, NJ 1998

Wickström, Anita: 1998 års vårdnadsreform och socialtjänsten, NJ 1998

Samarbetssamtal

Följande kan tjäna som utgångspunkt vid samarbetssamtal.

- ? Barn behöver och har rätt till båda sina föräldrar
- ? Att vara förälder är ett livslångt åtagande
- ? Barnens behov har företräde framför föräldrarnas behov och önskemål
- ? Det finns ömsesidiga acceptabla lösningar
- ? Beslut som föräldrarna kan enas om är bättre än beslut fattade av andra
- ? Föräldrar vill sina barns bästa

Ämnesområden och förhållningssätt vid samarbetssamtal

Samtalsledaren

- ? respekterar föräldrarnas förmåga och tar inte ställning för eller emot de alternativ som föräldrarna diskuterar
- ? undviker att ha kontakt med någon av föräldrarna mellan samtalen
- ? fokuserar på barnet och föräldraskapet och relaterar allt som sägs till barnet
- ? försöker förstå barnets roll i föräldrarnas konflikt
- ? talar konkret om t.ex. släktingar, skola/ förskola och fritidsintressen
- ? hjälper föräldrarna att kartlägga barnets specifika behov och hur föräldrarna ska kunna tillgodose behoven
- ? initierar frågor om hur föräldrarna ska samarbeta till vardags t.ex. vid hämtning/lämning, vid barnets sjukdom, närvaro vid föräldrakvartar, ansvar för information mellan förskola/skola och hemmet, hur de ska informera varandra i frågor som rör barnet
- ? diskuterar hur föräldrarna ska hantera barnets reaktioner på separationen och hur de kan tala med barnet om den
- ? tar upp frågan hur man kan förhålla sig till ny partner, till släkt och vänner, effekter av flyttning
- ? prövar inom vilka områden föräldrarna är beredda att kompromissa
- ? aktualiserar ekonomiska frågor, respektive förälders möjligheter att klara sin ekonomi
- ? samtalar om hur det praktiskt ska ordnas för barnet, hur barnet ska bo och hur umgänget ska arrangeras
- ? informerar om möjligheten att återkomma för nya samtal om förhållandena förändras
- ? informerar om möjligheter till sociala insatser och behandling
- ? informerar om juridiska konsekvenser